

COORDONATE ETNOGRAFICE

Horia Medeleanu

Situat între Banat și Transilvania, teritoriul actualului județ Arad constituie o zonă de interferențe, cu aspecte particulare, prea puțin cercetate. Poziția sa geografică i-a conferit, în trecut, rolul unei adevărate punți de legătură între cele trei mari provincii istorice. Cele două mari cursuri de ape, ce-l îmbrățișează la Nord și la Sud, sunt axele de-a lungul cărora s-a împlinit destinul oamenilor care l-au populat din cele mai vechi timpuri. Mureșul l-a legat de Banat, Crișul l-a situat în continuarea Bihorului, iar ambele râuri l-au alimentat cu energii transilvane. Țesătoarele de la Secusigiu (și cele de la Saravale, din Timiș) au preluat tehnica “chilimului” și motivele ornamentale din câmpia bănățeană, transmitându-le spre Zărand și Șicula, iar cele de la Birchiș reproduceau “ponievile cu vrâste”, pe fond roșu, pe care le descoperim într-o largă arie bănățeană ce se întinde până în satele de la poalele Munților Poiana Ruscă. În schimb, lăzile de zestre de pe Criș, adevărate minuni de sculptură țărănească românească au fost concurate de înfloritele lăzi de zestre pictate, aduse cu plutele pe Mureș, din podișul transilvan. Catrința cu fir de aur de pe Mureș, de o strălucire orientală era contrabalansată de “zadia” de pe Criș, în ale cărei acorduri cromatice “tari” trebuie să “citim” unele influențe venite din Sudul balcanic. Suntem nevoiți astfel să studiem civilizația materială și creația artistică țărănească din văile celor două râuri în funcție de anumiți factori istorici și demografici. Să nu pierdem din vedere lunga stăpânire turcească în aceste părți. Nu întâmplător, costumele femeiesc cel mai “încărcat” din întreaga noastră artă țărănească a înflorit în satele grupate în jurul Ineului “turcesc”! Dar valurile de sârbi care s-au așezat, în mai multe etape, de-a lungul Mureșului, până către Zam și în cununa de dealuri ale

Podgoriei până în Câmpia Crișului? În înflăcărarea cromatică din această câmpie întrezărim aportul acestei populații venită din Sud și contopite, în decursul timpului, în masa românească. Nimeni n-a sesizat această realitate, mai bine ca Ioan Slavici, născut în mijlocul acestor oameni și locuri: “Pe la gurile dinspre șes ale Crișurilor trăiesc luncanii. Amestecați și aceștia cu sârbi de-ai lui Brancovici, ei seamănă în multe privințe cu podgoreni, dar sunt, în genere, mai îndrăzneți și mai năvalnici... Sunt cei mai avântați dintre românii pe care îi știu eu. Tipul luncanului am încercat să-l înfățișez în Lică Sămădăul din “Moara cu noroc”. (*Românii în Ardeal*, Editura Minerva, 1910, p.17).

Desigur, Podgoria Aradului, la rândul ei, oferă aspecte extrem de interesante. Pornind de lângă Mureș, din apropierea Radnei, ea se desfășoară ca un arc, până la Criș, constituind o “verigă” între cele două mari zone etnografice, Valea Mureșului și Valea Crișului. Aici s-a realizat nu numai un anumit tip de civilizație rurală, ci și un anumit tip uman. Cel care a cunoscut profund această zonă de legătură a fost același Ioan Slavici. Iată cum o prezintă marele scriitor: “Și aici au fost odată sârbi de-ai lui Brancovici, care încetul cu încetul au pierit. Au rămas însă nume de familii, obiceiuri, amănunte de port, particularități de limbă, precum și caractere tipice mai pronunțate decât la murășeni. Cei mai mulți dintre podgoreni sunt veniți de pe Crișuri, din Hațeg, din Munții Apuseni și mai ales din Moldova și anume din județul Neamțului... Podgoreni sunt oameni voinici, cu deosebire harnici, stăruitori și tari în hotărârile lor. Portul la bărbați era până acum vreo douăzeci de ani, (adică 1890, n.n.) pronunțat moldovenesc, iar la femei mai mult sârbesc. În timpul din urmă însă bărbații au primit încetul cu încetul portul unguresc.” Poate trebuie să aducem aici un corectiv: podgoreni au adoptat mai degrabă “portul orașenesc” decât cel propriu-zis “unguresc”. Influența orașului a prins mult mai devreme în această parte de țară, care a înregistrat un salt economic față de multe alte regiuni, chiar în timpul stăpânirii austriece și apoi austro-ungare. Aradul însuși a fost un mare producător de bunuri de largă utilitate, datorate meșteșugarilor săi, în veacul al XVIII-lea și industriei și magazinelor sale, în veacul al XIX-lea. Nu întâmplător, “sucna”

și “rocul”, “clopul” și “țapelele” au luat locul unor piese vestimentare tradiționale foarte curând. Marile târguri de la Arad au oferit prilejul unor contacte strânse între lumea orașului și lumea satelor din vasta câmpie arădeană. O lume care mai păstrează încă forme de civilizație arhaică (dar care este și ea puternic contaminată de formele de civilizație modernă) o descoperim în văile ce coboară din Munții Zărandului spre Mureș (Roșia, Troaș, Pârnești, Julița). O altă lume cu urme de demult ne întâmpină în satele răsfirate de-a lungul văilor ce coboară spre Crișul Alb, în depresiunea Hălmagiu - Gurahonț. Un cercetător din trecut al acestei zone a numit-o “Ținutul Hălmagiului” (sau poate mai degrabă “Țară” dacă ne gândim la cnejii și voievozii săi din Evul Mediu). Această “Țară” românească are rădăcini adânci. Aici s-a plămădit o admirabilă civilizație a lemnului, ale cărei produse emblematice - bisericile cu turnul avântat spre cer - dăinuie și azi.

Câmpia Aradului (sau Mureșului) și Câmpia Crișului, valea Mureșului de la Lipova la Zam și Podișul Lipovei, Podgoria Aradului și Câmpia Ineului, la care se adaugă Ținutul sau “Țara Hălmagiului” constituie marile unități etnografice ale unui județ cu un trecut istoric aparte, dar care s-a menținut ca un “masiv românesc”, în pofida infiltrațiilor alogene. Cercetarea integrală și multidisciplinară a acestor zone va conduce, în final, la aflarea “notelor specifice” ale creației și vieții oamenilor din această parte a țării. O întreprindere grea, dar pasionantă, o întreprindere care se impune ca absolut necesară.

SUMMARY

Ethnographic Coordinates

The major units of the county of Arad are the Arad and Vinga Plains, the valleys of the Mureș and the Crișul Alb, the Podgoria Aradului (Arad's Vineyard). Ethnographically this part of the country links together the major regions: Crișana, Țara Moților and Banat.